

AMI REJTVE VAN S AMI LÁTHATÓ

Tanulmányok Gereben Ferenc 65. születésnapjára

Szerkesztette
Császár Melinda – Rosta Gergely

*Ami rejtve van s ami látható, megismertem,
mert a mindenség művésze, a bölcsesség, megtanított rá!*
Bölcsesség könyve 7: 21.

PÁZMÁNY TÁRSADALOMTUDOMÁNY 10.
Budapest – Piliscsaba
2008

Ami rejtve van s ami látható

Tanulmányok Gereben Ferenc 65. születésnapjára

A szerzők ©

PÁZMÁNY TÁRSADALOMTUDOMÁNY 10.

A PPKE BTK Szociológia Intézet
közreműködésével indított sorozat
Budapest – Piliscsaba 2008

ISSN
1787-2960

ISBN
978-963-87583-7-8

Felelős szerkesztő
Tomka Miklós

Borítóterv
Gáspár Kinga

Nyomdai előkészítés
Gáspár Miklós

Kiadja: LOISIR® Könyvkiadó Kft.
Felelős Kiadó: Gáspár Kinga
Nyomta: Mackensen Kft.
Felelős vezető: Székely Ferencz

Tartalom

Kósa László Baráti laudáció	11
Ábrahám Barna „Nemzeti vallások” Magyarországon a 19. században	15
Babos János – Czuczor Gergely A történelmi falusi önkormányzat intézményeinek továbbélése Zetelakán	33
Balogh Gábor Utópikus gondolatok	49
Bindorffer Györgyi Nemzetiségek egymás közt. Interetnikus kapcsolatok és sztereotipizációs folyamatok a leányvári németek és a piliscsévi szlovákok körében – esettanulmány	61
Bögre Zsuzsanna „Lebegés a létben...” – Berta nővér visszaemlékezése	77
Császár Melinda Burgenlandi magyarok és a státustörvény. Egy hipotetikus helyzet dilemmái	91
Csernicskó István A nyelv szerepe a kárpátaljai magyarság azonosságtudatában	101
Csilléry Edit – Lőw András – Babos János Gyermekek egymás elleni agressziója az iskolában. Kutatási beszámoló	115
Deák Ernő A soknyelvű ország	131
Éhmann Gáborné Havas Mária Zetelaka művelődésszociológiai vizsgálata	147
Fábri Anna Róz(s)a. Emlékezet és emlékeztetés Ignác Rózsa regényében	167
Falussy Béla Kulturális tőke – művelődési és olvasási szokások korcsoportos alakulása a KSH időmérés-felvételei alapján	175

<i>Fekete Attila</i>	195
Kedvezményezett települések Magyarországon a fordulat évétől a rendszerváltásig	
<i>Földvári Mónika</i>	211
Körtánc és vallásosság	
<i>Gáspár Kinga</i>	223
A népszokások dramatikus vonásainak vizsgálata a magyar néprajzban	
<i>Gyurgyík László</i>	239
A szlovákiai magyar lakosság természetes népmozgalmi folyamatai a '90-es évektől napjainkig	
<i>Hegedűs Rita</i>	253
Alamizsna – egy példa a vallás hatására	
<i>Helmich Dezső</i>	265
Miért olvasunk? Miért nem olvasunk? Elmélkedés az okokról	
<i>Kamarás István</i>	281
A vallásosság szerepe irodalmi művek befogadásában	
<i>Keller Tamás</i>	295
Az érték koncepció – egy talált fogalom megtisztítása	
<i>Keszei András</i>	311
Identitások és egyéb realitások	
<i>Kisdiné Neményi Barbara</i>	321
Ők az ellenségeink, velük házasodunk. A házasság és a család intézménye kultúrák közti összehasonlításban	
<i>Mészáros Andor</i>	329
A dualizmus kori pesti cseh egyletek könyvtárai	
<i>Nagy Attila</i>	337
Sorsok és mesék	
<i>Nagy J. Endre</i>	345
A szubjektum eltűnése. Nietzsche, Althusser, Foucault: az isteni igazságtól el-vezető kalauzok	
<i>Pusztai Gabriella</i>	359
Sola scriptura? Könyvolvasás egy határmenti térségben felekezeti és nem felekezeti iskolások körében	

<i>Rajki Zoltán</i>	377
A Hetednap Adventista Egyház regionális jellemzői a 21. század elején Magyarországon	
<i>Rébay Magdolna</i>	395
Leánygimnáziumot?! Alapítási törekvések 1891–1892-ben	
<i>Ress Imre</i>	411
A nyugat-magyarországi horvátok identitástudatának alakulásához a 18–20. században. (Vallás és történelmi önismeret)	
<i>Rosta Andrea</i>	427
Gondolatok a kisebbségek bűnözéséről a hazai tudományos kutatások tükrében	
<i>Rosta Gergely</i>	441
Szekularizáció vagy privatizáció? A vallásosság változása Magyarországon a rendszerváltás utáni másfél évtizedben	
<i>Személyi László</i>	453
Szabadidős tevékenységek a vagyoni háttér függvényében	
<i>Tomka Miklós</i>	473
Röviden a szlovákiai és a magyarországi vallásosságról	
<i>Vépy-Schlemmer Éva</i>	489
Gyermekek egymás közötti agressziója az iskolában. Hazai tanulmányok bemutatása	
A kötet szerzői	503
Gereben Ferenc publikációi	506

Hivatkozott irodalom

- Baumgartner, Gerhard 2003: Ausztria magyar nyelvű lakossága a 2001-es oszt-
rák népszámlálás tükrében. In: Gyurgyík László – Sebők László (szerk.):
Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989–2002. Budapest, 158–169.
- Blénesi Éva – Mandel Kinga – Szarka László (szerk.) 2005: *A kultúra világa. A
határon túli magyar kulturális intézményrendszer*. Budapest.
- Cserján Károly 2005: Magyar identitás Ausztriában. In: Kovács Nóra (szerk.):
Tanulmányok a diaszpóráról. Budapest, 41–48.
- Éger György 1991: *A burgenlandi magyarság rövid története*. Budapest.
- Fábrí István 2005: A kisebbségi magyar közösségek kulturális intézmény-
rendszere. *Magyar Tudomány* 2. 200–215.
- Gal, Susan 1979: *Language Shift. Social Determinants of Linguistic Change in Bi-
lingual Austria*. New York.
- Gal, Susan 2002: Mi a nyelvcsere és hogyan történik? In: A. Jászó Anna – Bódi
Zoltán (szerk.): *Szociolingvisztikai szöveggyűjtemény*. Budapest, 165–173.
- Gereben Ferenc 1999: *Identitás, kultúra, kisebbség. Felmérés a közép-európai ma-
gyar népesség körében*. Budapest.
- Győri-Szabó Róbert 2000: A nemzeti kisebbségek oktatási rendszerei Auszt-
riában. *Magyar Kisebbség* 1. 136–158.
- Haslinger, Peter 2000: A regionális identitás kialakításának egy esete. Bur-
genland 1921–1938. *Regio* 11. 4. 67–91.
- Holzer, Werner – Münz, Rainer 1997: A magyar nyelvcsoport Burgenland-
ban. *Regio* 8. 1. 165–182.
- Szeberényi Lajos 1988: Az Ausztriában élő magyarok szervezetei. *Őrség. A
Burgenlandi Magyar Kultúregyesület tájékoztató közleményei* 22. 1–3.
- Szesztay Ádám 2003: Nemzetiségi kérdés a Kárpát-medencében 1956–1962. Az öt-
venhatos forradalom hatása a kelet-közép-európai kisebbségpolitikára. Budapest.
- Szoták Szilvia 2003a: A Burgenlandi Felsőpulya (Oberpullendorf). In: Bakó
Boglárka (szerk.): *Lokális világok. Együttélés a Kárpát-medencében*. Budapest,
259–279.
- Szoták Szilvia 2003b: Az ausztriai kisebbségek nyelvi jogai – különös tekin-
tetül a magyar kisebbségre. In: Nádor Orsolya – Szarka László (szerk.):
Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában. Budapest,
204–219.
- Szoták Szilvia 2005: Az identitás „morzsái”. Őrvidéki magyar szervezetek a
magyar nyelv és kultúra fennmaradásáért. In: Bakó Boglárka – Szoták
Szilvia (szerk.): *Magyarlakta kistérségek és kisebbségi identitások a Kárpát-me-
dencében*. Budapest, 209–222.

A nyelv szerepe a kárpátaljai magyarság azonosságtudatában¹

A kisebbségek meghatározásában (számszerűségük és hatalmi pozíciójuk
mellett) több tényezőt szokás figyelembe venni. Ezek alapján szoktak nem-
zeti, etnikai, vallási, nyelvi stb. kisebbségeket megkülönböztetni. Az aláb-
lakban azt szeretnénk igazolni, hogy számos identitásképző jegy mellett a
kárpátaljai magyar nemzetiség azonosságtudatában a magyar nyelv szerepe
erősen meghatározó.

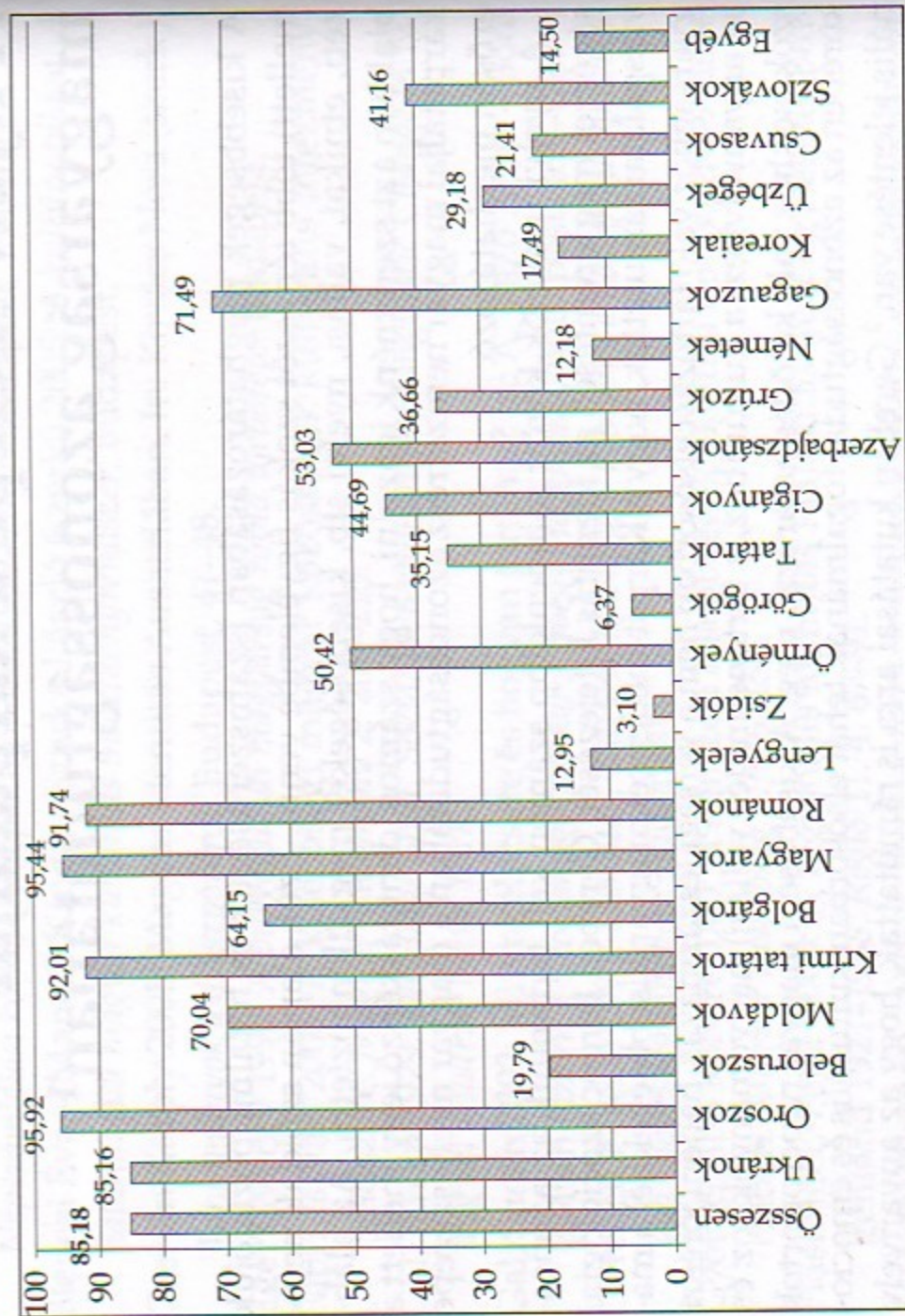
A nyelvi funkciók között mindenképp számon kell tartanunk az azonos-
ságerzet megteremtését, az identitás kifejezését. Gereben Ferenc szociológiai
vizsgálatai rámutattak, hogy a Kárpát-medencei magyar kisebbségeknél a ma-
gyarsághoz való tartozást elsősorban nem a vérségi leszámazás, hanem jórészt
az anyanyelvhez, a kultúrához, a történelmi (és vallási) hagyományokhoz és
szokásokhoz való kötődés határozza meg. A kisebbségi magyar népcsoportok
körében az azonosságtudat fogalmának tehát elsősorban kulturális és emocio-
nális jelentése van.² Gereben kutatásai arra is rámutattak, hogy az anyanyelv
a kisebbségben élő magyarok körében önazonosságuk megfogalmazása során
fontosabb szerepet játszik, mint az anyaországban. Tehát a nyelv mint a hét-
köznapri érintkezés eszköze, az információ és a kultúra hordozója kisebbségi
helyzetben identitást fémjelző szimbólummá válik.³

Az Ukrajnában élő nemzetiségek körében általában jelentős azok aránya,
akik más nyelvet tekintenek anyanyelvüknek, mint amely nemzetiséghez
tartozónak vallják magukat (lásd az 1. ábrát).

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.
² Gereben 1999: 76–77.
³ Gereben 1999.

1. ábra

A nemzetiség és anyanyelv egybeesése Ukrajna nagyobb nemzetiségeinél, %-ban
(a 2001. évi népszámlálás adatai alapján)⁴

Nyilvánvaló, hogy például az ukrainai belaruszok, lengyelek, görögök vagy németek identitásában az anyanyelv – bárholyan is definiáljuk ezt a fogalmat⁵ – nem tekinthető meghatározó tényezőnek. Ezek az adatok (és számos egyéb példa, mint mondjuk a skótoké, íreké stb.) arra mutatnak rá, hogy a nyelvi asszimiláció nem feltétlenül jár együtt a nemzeti identitás elvesztésével. A kárpátaljai magyar értelmiség egy része ugyanakkor az anyanyelv és nemzeti identitás kapcsolatát oly szorosnak érzi, hogy a nemzetiség és anyanyelv különbözőségét „asszimilációs mutató”-nak tekintti.⁶ Ukrán kutatók is megjegyzik, hogy (a Szovjetunió fennállása idején kivételezett helyzetben lévő oroszok mellett) egyetlen ukrainai nemzetiség sem ragaszkodik oly erősen anyanyelvéhez, mint a magyarok.⁷

⁴ Az ábra a 2001. évi ukrainai népszámlálás adatai alapján készült. Az adatokat lásd az alábbi honlapon: <http://www.uncpd.kiev.ua/ucipr/ukr/stat/census/01/03.pdf>.

⁵ Lásd Skutnabb-Kangas 1997: 13.

⁶ Mórész 1989.

⁷ Bedzir 1998.

Az anyanyelv és a magyarságtudat szoros összefüggéseit igazolják a kárpátaljai magyar hanganyagtár⁸ keretében készített interjúk is. Az alábbi két rövid idézetből kiderül például, hogy adatközlőink identitásuk meghatározó jegyének tekintik magyar anyanyelvüket.

TM⁹: És meg tudod-e azt fogalmazni, hogy mitől magyar a magyar?

AK: Hát elsősorban azt mondanám magyarnak, aki magyarul gondolkodik és magyarul álmodik, tehát az anyanyelv az, ami nap mint nap, amit nap mint nap használ, és úgy beszélget másokkal. Nem tudom másképp megfogalmazni.¹⁰

TM: Mitől magyar? Ki számít magyarnak?

AK: Hát az, aki gyerekkorától a magyar, például a magyar nyelvet beszél. Az a magyar.

TM: Csak ennyi? Elég az, hogy a magyar nyelvet beszélje, vagy kell lenni még másnak is?

AK: Nem az, hogy beszélje, mer én beszélem mondjuk az ukránt valamilyen szintig, akkor se..., még ha perfekt tudnám beszélni, akkor se tudok ukrán lenni. Szóval az benne van az ember vérébe, hogy az a ny... az az anyanyelvem, amilyen az én nyelvem, az a magyar, magyar vagyok. Ilyen nyelven álmodok, vagy nem tudom. Szerintem attól magyar valaki.¹¹

Nyelv és identitás erős kapcsolatát igazolják Gereben Ferenc vizsgálatain és a népszámlálási adatokon kívül a kárpátaljai magyarság körében végzett szociológiai kutatások is. 2001-ben ötszáz 15 és 29 év közötti kárpátaljai magyar fiatal kérdeztünk meg például egy kérdőíves vizsgálat keretein belül arról, kit tekintenek magyarnak.¹² Amint az a 2. ábrán látható, ebben a kérdésben a kárpátaljai magyar fiatalok szerint az önbesorolás, a nyelvi közösség és a kultúra ismerete a legmeghatározóbb, s sokkal kisebb a jelentősége a politikai meggyőződésnek, a vallásnak. A legkevésbé az számít, hogy valaki Magyarországon született-e vagy hogy rendelkezik-e magyar állampolgársággal (2. ábra).

⁸ A hanganyagtárról lásd: Csernicskó 2005; Csernicskó-Márku 2007.

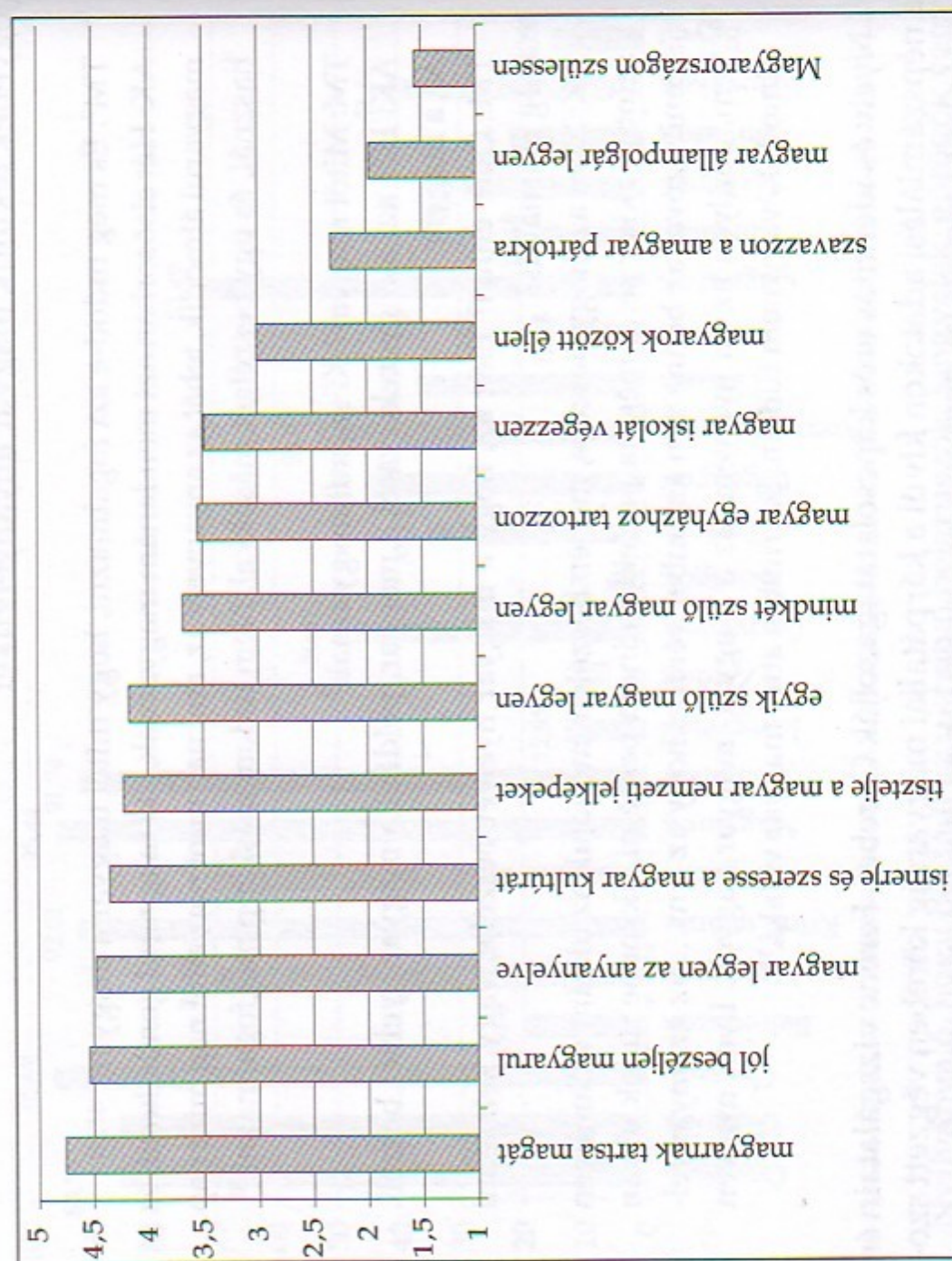
⁹ TM = terepmunkás, AK = adatközlő.

¹⁰ Az interjú azonosító kódja: 37_170_Mezőegese_1981_nő.

¹¹ Az interjú azonosító kódja: D08_Mezővári_1982_nő.

¹² A kutatásról és eredményeiről bővebben lásd: Csernicskó-Sóós 2002.

Mennyire fontosak az alábbi szempontok abban, hogy valaki magyarnak számít-e
(1 = egyáltalán nem, 5 = teljesen; átlagértékek); N=500

Hasonló véleményekkel és szempontokkal találkozhatunk akkor is, ha a kárpátaljai magyar hanganyagtárban szereplő interjúk közül emelünk ki néhány tipikus választ arra a kérdésre, kit tekinthetünk magyarnak.

TM: Szerinted ki a magyar? És mitől magyar valaki?

AK: Az a magyar, aki nyilván magyarul beszél, aki [...] magyar iskolában tanult, a aki egy magyar ajkú gyülekezethez tartozik, [...] és akiinek a családjában van olyan, aki, aki magyarul beszél. Tehát vagy az édesanyja vagy az édesapja, vagy valamelyik hozzátartozó, és ő is vállalta ezt a, ezt a nyelvet, ezt a nemzetiséget, azt a kultúrát, amit a magyarság jelent. Hát számomra nem csupán az a magyar, aki esetleg csak magyar ő apától és anyától született, hanem lehet az is, aki mondjuk, ő magyar iskolában nevelkedett vagy magyar iskolában tanult, és esetleg ezt a kultúrát sajátította el, vagy lett az övé.¹³

¹³ Az interjú azonosító kódja: 147_Munkács_1975_férfi.

AK: Hát azt szoktam mondani, hogy minden ember olyan nemzetiségű, aminek érzi magát. Én a magyar, magyar az anyanyelvem, magyar ő környezetben élek, ő magyarrhoz, szóval magyar kultúrkörhöz tartozom, és a magyart érzem a szívemhez legközelebbinek, és számomra ezt jelenti magyarnak lenni.¹⁴

Háromszáz kárpátaljai ukrán fiatalnak is feltettük a kérdést: a megadott szempontok mennyire meghatározóak abban, kit tekinthetünk ukránnak. Ha összevetjük a magyar és az ukrán minta válaszait, láthatjuk, hogy a nyelvi szempontokat jelentősen magasabbra értékeli a magyar, mint az ukrán fiatalok, annak ellenére is, hogy az ukrán függetlenségi törekvésekben és nemzetépítésben is kiemelt szerepet játszottak és játszanak a nyelvi szempontok (1. táblázat).

1. táblázat

Mennyire fontosak az alábbi szempontok abban, hogy valaki magyar vagy ukrán?
(1 = egyáltalán nem, 5 = teljesen; átlagértékek)

Szempont	átlagos érték	
	kárpátaljai magyar fiatalok (N=500)	kárpátaljai ukrán fiatalok (N=300)
Magyarországon/Ukrajnában szülessen	1,5	3,2
magyar/ukrán állampolgár legyen	1,9	3,6
szavazzon a magyar/ukrán pártok egyikére	2,3	2,3
élete legnagyobb részében	3,0	3,0
magyarok/ukránok között éljen	3,5	3,0
magyar/ukrán tannyelvű iskolát végezzen	3,5	2,9
magyar/ukrán szertartási nyelvű egyházházhoz tartozzon	3,6	3,5
mindkét szülője magyar/ukrán legyen	4,2	4,1
legalább egyik szülője magyar/ukrán legyen	4,2	3,7
tisztelje a magyar/ukrán nemzeti színeket, jelképeket	4,4	3,9
ismerje és szeresse a magyar/ukrán kultúrát	4,5	4,2
magyar/ukrán legyen az anyanyelve	4,5	3,8
jól beszéljen magyarul/ukránul	4,8	4,3
magyarnak/ukránnak tartsa magát		

¹⁴ Az interjú azonosító kódja: 187_Feketepatak_1983_nő.

Az anyanyelv és a nemzeti identitás összefonódásának, egymást meghatározó voltának képe jelenik meg a kárpátaljai magyar szépirodalomban is. Néhány kiragadott példa talán szemlélteti a tipikus motívumokat:

- a) A nyelv a saját csoporttal összeköt, másoktól megkülönböztet, alapja az identitásnak:
 „vállaljuk egymást, nem hervadó anyanyelvünket, és mert van, ami teljesen ÖSSZEKÖT, MEGKÜLÖNBÖZTET” (Dupka György: *Egy távoli ismerősnek*)
- b) A nyelv elvesztése feletti aggodás:
 „idegen szavú papagájok verik ki fejedből a legszebb álmot” (Balla D. Károly: *Szígeten*)
 „nyelvünk lassan elveszítjük, fogy szánkról az ének, öklünk rázzuk a regének, a rusnya reménynek” (Kószeghy Elemér: *Házi himnusz*)
 „...ezerszer jaj/ a nyelvehagyottunk, mert biccen a szó már/ a száj szögletén.” (Vári Fábán László: *Illyés Gyula fejfája előtt*)
- c) Az anyanyelv megőrzése erkölcsi kötelesség, hősies magatartásforma:
 „s lesz barát, ki elhagy majd gyarlón, kinek mennybe szédül a lelke, de maradok én, hogy Krisztusként/ feszüljek föl a nyelvkeresztre.” (Kószeghy Elemér: *Úton*)
 „Dögölj meg, te állat, ki odadobta anyádat/ mindenféle jöttmentnek, pártos érdeknek, janicsárnak, magad is megfizetett/ utcalány vagy, s ezerszer átkozott, mert stricknek felkínáltad/ szegény anyádat –/ az anyanyelvét.” (Horváth Sándor: *Átok*)
- d) Az anyanyelv megőrzése egyenlő a megmaradással, az otthon és haza megtartásával:
 „egyetlen hazám van: anyanyelvem, benne kell halálig kitelelnem” (Kószeghy Elemér: *Egyetlen*)
 „anyanyelv, édes, maradj velem, hogy lehessek még szavak embere” (Czébely Lajos: *Kérés*)
 „Eleitől fogva/ génjeinkben hordva:/ anyaország, anyaöl, anyatej, anyanyelv. (...) Makacs szánkra fegyelmet/ izzó joggal égess, csak őriz meg bennünket, édes, édes anyanyelv!” (Vári Fábán László: *Illyés Gyula fejfája előtt*)

A helyi magyar nyelvű szépirodalomban az anyanyelv identitást meghatározó szerepe már-már kultikus, mitikus méretűvé nő.¹⁵

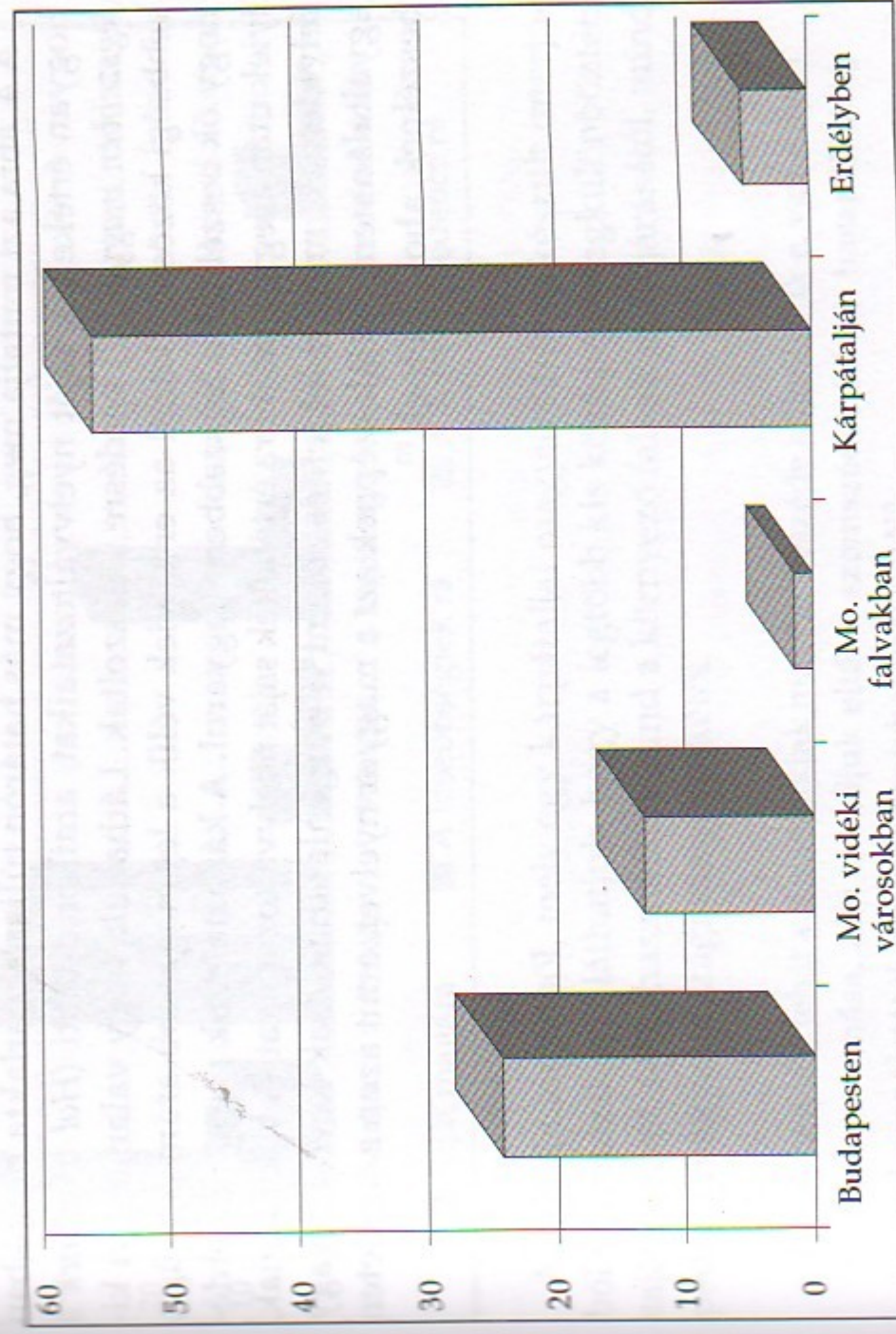
A nyelv mint identitásformáló tényező nemcsak a más nyelvűekkel szemben működik Kárpátalján. A kárpátaljai magyar közösség saját nyelvváltozatai

¹⁵ Beregszászi-Riskó 2004.

is az azonosságtudat erősítésének eszközei. 1996-ban 144 helyi magyart kérdeztünk meg arról, hol beszélnek a legszebben magyarul. A kérdésre 136 értékelhető választ kaptunk. Ebből 76 fő (56%) úgy vélte, hogy a felkínált lehetőségek közül Kárpátalján beszélnek a legszebben a magyar nyelvet. 53 adatközlő (39%) szerint Magyarországon beszélnek a legszebben magyarul (ebből 33 fő úgy vélte, hogy Magyarországon belül Budapesten; ez a válaszadók 24%-a). 7 adatközlő szerint (5%) Erdélyben beszélnek a legszebben a magyar nyelvet (3. ábra).

3. ábra

Kárpátaljai magyarok „Hol beszélnek a legszebben magyarul?” kérdésre adott válaszai %-ban (N=144)

Az adatközlők többsége tehát pozitívan viszonyul saját nyelvváltozatához, amennyiben a megkérdezettek több mint fele szerint Kárpátalján beszélnek a legszebben magyarul. Ez az eredmény a nyelvmegtartás, a közösség nyelvi jövője szempontjából kedvező, hiszen a saját nyelvváltozatokhoz való negatív hozzáállás a nyelvcseré egyik kiváltó oka is lehet.¹⁶ Budapest magas presztízse valószínűleg a televízió, rádió és általában a tömegkommunikáció hatásának tudható be. A Budapesthez társított kiejtésváltozat magas preszt-

¹⁶ Lásd Susan Gal burgenlandi kutatásait (pl. Gal 1979, 1991a, 1991b).

tízse Magyarországon is tetten érhető.¹⁷ A többi határon túli magyar régió közül csak Erdély kapott „szavazatot”. Ez feltételezhetően Magyarországról „importált” sztereotípiát, miszerint az igazán romlatlan, szép és archaikus magyar nyelvet Erdélyben beszélik.¹⁸

A saját nyelvvaltozatokhoz való effajta viszonyulás nem kizárólag erre a vizsgálatra jellemző. Beregszászi magyar főiskolások körében folytatott vizsgálatukban Károlyi Margit és Szabó Géza így fogalmaz: „A kárpátaljai magyar beszédet mindenki szépnek tartja. [...] A kárpátaljai magyar nyelvhez és a helyi nyelvjárásokhoz való érzelmi viszonyt tudakoló kérdésekre csupán elenyésző számban találunk távolító, elutasító válaszokat. Többségük vállalja, hogy használja is, szépnek is tartja, az ide tartozás attribútumának, természetes dolognak tekinti.”¹⁹

A 4. ábra azt mutatja meg, hogy más határon túli magyar lakta régiókban hogyan értékelték saját nyelvvaltozataikat, amikor a fenti (*Hol beszélnék a legszebben magyarul?*) kérdésre válaszoltak. Láthatjuk, hogy valamennyi kisebbségi közösség közül az erdélyiek vélik a legmagasabb arányban úgy, hogy ők beszélnék a legszebben magyarul. A kárpátaljaiak rögtön az erdélyiek után a legmagasabbra értékelték saját nyelvvaltozataikat. A vajdaságiak, felvidékiek, muravidékiek és főként a burgenlandiak csak kevésbé vagy egyáltalán nem tartják szépnek azt a magyar nyelvet, amit azon a területen beszélnék, ahol ők élnek.²⁰

4. ábra
A „Hol beszélnék a legszebben magyarul?” kérdésre adott válaszok
kisebbségi régiók szerint %-ban²¹ (N=846)

Az alábbi idézetből, mely egy kárpátaljai magyar férfival készült interjúból származik, azt láthatjuk, hogy a legtöbb kis közösség megkülönbözteti saját nyelvét, nyelvhasználatát mind a környező falvak nyelvjárásától, mind pedig a magyarországi magyarokétól.

TM: A helyiek, tehát a tiszaujlakiak magyar beszéde különbözik-e, van-e ilyen jellegzetes vonása, ami mondjuk eltér a szomszédos falvak használatától, nyelvhasználatától, magyar nyelvhasználatától?

AK: Háát általában Tiszaujlak nagyon helyesen beszél. Mer ha vesszük a Tiszának a folyását, itt ahogy megyünk tovább a Tiszától, mindjárt tájszólasosabbak.

TM: Mi, miben különbözik, mondjuk ilyen példákon?

²¹ *Saját magára*: az adott régióban saját nyelvvaltozataikat legszebbnek tartók. *A kisebbségi rá*: az összes kisebbségi adatközlő (N=739) közül úgy vélekedők, hogy abban a régióban beszélnék a legszebben magyarul. *A Kárpát-medence rá*: az egész Kárpát-medencei minta (N=846) ezen aránya szerint beszélik ott a legszebben a magyart.

¹⁷ Terestyéni 1987: 44–45.

¹⁸ Bartha 1991: 79–80.

¹⁹ Károlyi–Szabó 1999: 245.

²⁰ Lásd még Göncz 1999: 83–84.

AK: Eez kéremszépen, haa rádió, vagy televízió, vagy irodalmilag olvassuk, a tiszaujlaki ember elég, szerintem helyesen magyarul beszél. Nem tájszó-lással.

TM: De mondjuk így az újlaki beszéd között mit mondanak másképp, mint például a tiszántúliakba?

AK: Háát az sok mindent lehetne felsorolni.

TM: Hát mondjuk egy-két példát.

AK: Hát azt mondja például a salánki ember a lányának, nem azt mondja, hogy „Érzsike”, azt mondja, hogy „Örzi”. „Örzi. Örzi. Gyere má ide!” Akkor azt mondja, ho „Firenc”, nem „Ferenc”, azt mondja: „Firenc”. Hát vannak itt sokan, ahun i betűvel beszélnek, meg ő betűvel beszél, ahon a betűvel, például arra Dobron fele. Akkor na, Nagybereg. Meg hát itt ahogy etérnek a Tiszától, ott mindjár tájszólás megy.

TM: És a magyarországi és a tiszaujlakiak beszéde között van különbség?

AK: A tiszaujlakiak szebben beszélnek, meg Dunántúl. Szebben beszélnek magyarul.

TM: Mitől? Miért szebben?

AK: Azér, mer nincs tájszólása. A tiszaujlakiak szépen (.) igeragozás szerint beszélnek.

TM: Öhöm. És akkor a magyarországiaknak van?

AK: Van, persze.

TM: Például, milyen példát lehetne említeni, mondjuk a tiszaujlakiak így mondanak, azok pedig másképpen.

AK: Hát arra például az ízé... Szentes fele, vagy hol is? Azt mondja „Hallod, te - hogy is mondja -, jön a vendéég a delessel”. Hogy a déli vonattal jön a vendéég. A delessel. Nálunk ezt nem mondják a vonatra, hogy deles. Nem tudom én... Amit jártam keveset. Csak arra fe mondom, hogy itt Újlakon nagyon szép tisztán beszélnek magyarul.

TM: Milyen a tiszaujlakiak magyar beszéde? Szép vagy csúnya?

AK: Szép. Szép magyar beszédjük van. Például aki, hát ugyi, na mit mondjak, (.) há (.) má nem olyat mondok mondjuk, hogy a cigányságot, mondjuk, de aaki egy kicsit kérem szépen már tanultabb, meg civilizáltabb ember kérem szépen, szép magyar beszédje van.²²

A regionális nyelvváltozatok tehát a lokális identitásnak is szerves részét képezik. A helyi dialektus arra is alkalmas, hogy egyrészt a magyarországiakhoz, másrészt a környező települések magyarságához mérten segítse az önmeghatározást.

²² Az interjú azonosító kódja: 75_Tiszaujlak_1936_ferfi_anytr.

A következő interjúrészletből kiragadott idézet szintén arra mutat rá, hogy a kárpátaljai magyarok nemcsak magát a magyar nyelvet, hanem a nyelven belüli változatokat is alkalmazzák identitásjelölésre.

TM: Most mondtad, hogy elég gyakran jársz Magyarországra. Szerinted különbözik-e valamiben a magyarországi magyar nyelv a kárpátaljai magyar nyelvtől?

AK: A magyarországi?

TM: Persze, a Magyarországon beszélt magyar nyelv és a nálunk használt.

AK: Hát igen, az, hogy a magyarországi magyar nyelvben hm... német szavak meg angol szavak ékelődnek be, ilyenek, hogy mondjuk ez a hót ziher, vagy a team-munka. Nálunk meg orosz meg ukrán. Ilyenek az obsi.

TM: És még például?

AK: Hm. Hát mit tudom én, hát bulocska, meg... Nem is tudom hirtelen.

TM: Tehát van különbség.

AK: Óó!

TM: Tehát ha van különbség, ebből következik, hogy ha te Magyarországon vagy, akkor igyekszel másképp beszélni, mint itthol, vagy ugyanúgy?

AK: Te, másképp beszél az ember, ezt megfigyeltem, ez társaságtól függ. Mer otthol mondjuk, ha nagymamával beszélgetek, akkor másképp beszélek. De hogyha ott vagyok, meg mit tudom én, hogyha valami értelmiségi körbe van az ember, akkor...

TM: Tehát mondjuk észre veszi-e egy magyarországi a te beszédeden, hogy te nem vagy magyarországi magyar, ha ezt nem tudja előre?

AK: Nem. Nem.

TM: És olyan nem volt még veled, hogy...

AK: Ha nem akarom, akkor nem veszi észre.

TM: Tehát ügyelsz arra, hogy hogy beszélsz.

AK: Így van.

TM: Tehát és mi az oka annak, hogy ügyelsz?

AK: Hm. Nem tudom, mert ha ez olyan természetes emberi vonás, hogyha valami másságot fedeznek fel valamibe, akkor azt rögtön kivetik maguk közül, és a magyar az elég furcsa nép ilyen téren. Hát szerintem legalábbis. Nem, nem lenne kifogásuk semmi, hogy ha én angol szavakat használnék, meg... sőt, attól nagyobb ember lennék, de hogyha ezek a szavak orosz szavak, vagy akármilyen szláv, akkor az már nagy nulla az én javamra.²³

²³ Az interjú azonosító kódja: 34_Toh Szilvia_RSS.

Vagyis a helyi nyelvváltozatok elsősorban a lokális, regionális identitás jelzését szolgálhatják a kettősnyelvű (az anyanyelv helyi és standard normáit egyaránt ismerő) beszélők számára, a magyarországi magyarokkal való érintkezés során viszont a köznyelv használatával nem a helyi (települési) vagy regionális (kárpátaljai), hanem a nemzeti identitás kifejezése kerülhet előtérbe azzal, hogy a nyelvhasználó igyekszik nyelvi jellemzőit a magyarországi beszédpartneréhez igazítani.

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy az anyanyelv és azonosságtudat, illetőleg a nyelv és identitásjelzés összefüggései egyértelműek a kárpátaljai magyar közösség vonatkozásában. Mindezt két okból fontos tudatosítanunk.

Az egyik: az ukrainai joggyakorlatban a nyelvi kisebbségek nem szerepelnek jogalanyként. A jogszabályok csak a többségi nemzettel, a nemzeti kisebbségekkel és az őshonos népekkel foglalkoznak, csak velük kapcsolatosan tesznek említést a nyelvi jogokról. Még a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája Ukrajna általi ratifikációjáról szóló törvény sem a kisebbségi nyelvek, hanem a nemzeti kisebbségek nyelvének védelméről szól elsősorban.²⁴ Ez pedig akár azt is jelentheti, hogy Ukrajna a nyelvi asszimilációt nem tekinti olyan problémának, mely terén feladatai volnának, s ehelyett a nemzetiségi identitás védelmét helyezi előtérbe. Am, amint azt láthattuk, a kárpátaljai magyarok számára a nyelv a nemzeti identitás egyik legfontosabb szimbóluma. Némileg sarkítva akár úgy is fogalmazhatunk: a kárpátaljai magyarság vonatkozásában a nyelvkérdés – létkérdés.

A másik tényező, ami miatt érdemes odafigyelnünk nyelv és azonosságtudat szoros kapcsolatára, az a helyi nyelvváltozatok szerepe a lokális és regionális identitásban. Ha a magyar iskolák továbbra is felcserélő (szubtraktív) és egynormájú szemléletben oktatják a tanulóknak saját anyanyelvüket, s a helyi magyar nyelvváltozatokat kerülendő, kiirtandó, alacsony presztízsű változatoknak mutatják be, mint teszik azt évtizedek óta,²⁵ akkor a – többségi társadalom és nyelv irányából érkező asszimilációs nyomást felerősítve – tulajdonképpen a kárpátaljai magyar fiatalok azonosságtudatát rombolják.

Hivatkozott irodalom

Bartha Csilla 1991: Az erdélyi menekültek magyar nyelvi viszonyosságai. *Regio* 1. 77–87.

Bedzir V. (Бедзір В.) 1998: Особливості функціонування рідної мови угорців Закарпаття в іноетнічному середовищі (етносоціологічний аспект). *Acta Hungarica VII/VIII*. 8–15.

²⁴ Beregszászi–Csernicskó 2004, 2007b.

²⁵ Lásd Beregszászi 2004; Beregszászi–Csernicskó 2004; 2007a.

Beregszászi Anikó – Riskó Éva 2004: Anyanyelv kisebbségben: a kultusz tárgya vagy önmagát igazoló struktúra? In: Beregszászi Anikó – Csernicskó István (szerk.): *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Ungvár, 143–151.

Beregszászi Anikó 2004: Anyanyelvoktatásunk hatékonyságáról. In: Beregszászi Anikó – Csernicskó István (szerk.): *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Ungvár, 77–96.

Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2004: ...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról. Ungvár.

Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2007a: A kárpátaljai magyar nyelvjárásokról. In: Csernicskó István – Márku Anita (szerk.): *„Hiába repülsz te akárhová...” Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához*. Ungvár, 7–96.

Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2007b: A Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája – ukrainai módra. *Kisebbségkutatás* 2. 251–261.

Csernicskó István 2005: Kárpátaljai magyar beszélt nyelvi vizsgálatok: előzetes a Kárpátaljai Magyar Hanganyagtár adatbázisából. In: Beregszászi Anikó – Papp Richárd (szerk.): *Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok*. Budapest–Beregszász, 101–114.

Csernicskó István – Soós Kálmán 2002: Mozaik 2001. Gyorsjelentés – Kárpátalja. In: *Mozaik 2001. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Budapest, 91–135.

Gal, Susan 1979: *Language Shift. Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria*. New York.

Gal, Susan 1991a: Kódváltás és öntudat az európai periférián. In: Kontra Miklós (szerk.): *Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről*. Budapest, 123–157.

Gal, Susan 1991b: Mi a nyelvcseré és hogyan történik? *Regio* 1. 66–76.

Gereben Ferenc 1999: *Identitás, kultúra, kisebbség*. Budapest.

Göncz Lajos 1999: *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Budapest–Újvidék.

Károlyi Margit – Szabó Géza 1999: Adalékok a beregszászi főiskolások identitástudatához. In: Dr. Boros László (szerk.): *Kárpátalja. A Nyírségi Földrajzi Napok előadásai*. Nyíregyháza, 239–246.

Móricz Kálmán 1989: A kárpátaljai magyarság helyzete a számok tükrében. *Hatodik Síp* 1. 14–15.

Skutnabb-Kangas, Tove 1997: *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Budapest.

Terestyáni Tamás 1987: *Az anyanyelvi kommunikációs kultúra néhány jellegzetesége Magyarországon*. Budapest.